

FINANSTILSYNET

THE FINANCIAL SUPERVISORY
AUTHORITY OF NORWAY

Høringsnotat om gjennomføring av direktiv 2014/50/EU i norsk rett

(minstekrav knyttet til supplerende
pensjonsordninger for å styrke
arbeidstakermobiliteten)

DATO:
31.10.2017

Innhold

1	Innledning	3
2	Overordnet om direktiv 2014/50/EU	3
3	Lov om beskyttelse av supplerende pensjonsrettigheter	5
4	Vurdering av behovet for lovendringer	7
4.1	Formål, virkeområde og sentrale definisjoner	7
4.1.1	Gjeldende rett	7
4.1.2	Direktivets artikkel 1 til 3	7
4.1.3	Finanstilsynets vurdering	9
4.2	Vilkår for opptjening av rettigheter i supplerende pensjonsordninger	10
4.2.1	Gjeldende rett	10
4.2.1.1	Private tjenstepensjonsordninger etter lov om obligatorisk tjenstepensjon	11
4.2.1.2	Kommunale tjenstepensjonsordninger	11
4.2.2	EØS-rett	12
4.2.3	Finanstilsynets vurdering	12
4.2.3.1	Opptjeningsalder, karenstid mv.	12
4.2.3.2	Medlemskap i folketrygden	13
4.2.3.3	Tilbakebetaling av pensjonsinnskudd til arbeidstaker	14
4.3	Videreføring av pensjonsrettigheter etter avsluttet arbeidsforhold	15
4.3.1	Gjeldende rett	15
4.3.2	EØS-rett	16
4.3.3	Finanstilsynets vurdering	17
4.4	Krav til informasjon til medlemmer av supplerende pensjonsordninger	18
4.4.1	Gjeldende rett	18
4.4.1.1	Innledning	18
4.4.1.2	Private tjenstepensjonsordninger	18
4.4.1.3	Kommunale tjenstepensjonsordninger	19
4.4.1.4	Øvrig regelverk	19
4.4.2	EØS-rett	20
4.4.3	Finanstilsynets vurdering	21
4.4.3.1	Informasjon til aktive og fratrådte medlemmer	21
4.4.3.2	Spørsmål om å begrense adgangen til retten å få informasjon	23
4.5	Minstekrav og garanti mot svekking	23
5	Økonomiske og administrative konsekvenser	23
6	Ikrafttredelse	24

1 Innledning

Stortinget har samtykket i å innlemme i EØS-avtalen Direktiv 2014/50/EU om minstekrav med hensyn til styrking av arbeidstakermobiliteten mellom medlemsstatene gjennom bedring av opptjening og videreføringen av rettighetene til supplerende pensjonsrettigheter (direktiv 2014/50/EU). Det vises til Prop. 55 S (2014-2015) om samtykke til godkjenning av avgjørelse i EØS-komiteen nr. 188/2014 om innlemming av direktivet.

I Prop. 55 S (2014-2015) er det lagt til grunn at gjennomføringen av direktiv 2014/50/EU i norsk rett vil medføre behov for å utvide informasjonsbestemmelsen i lov 14. desember 2001 nr. 95 om beskyttelse av supplerende pensjonsrettigheter for arbeidstakere og selvstendig næringsdrivende som flytter innenfor EØS-området (heretter: lov om beskyttelse av supplerende pensjonsrettigheter). Det fremgår at det også kan være behov for justering av de private tjenstepensjonslovenes regler om informasjonsplikt og vilkåret om pliktig medlemskap i folketrygden for opptak i tjenstepensjonsordninger.

Etter direktivet skal medlemsstatene innen 21. mai 2018 vedta de lovene og forskriftene som er nødvendige for å rette seg etter direktivet, eller sikre at partene i arbeidslivet innen nevnte dato gjennom avtale innfører de nødvendige reglene. Finansdepartementet har gitt Finanstilsynet i oppdrag å utarbeide utkast til nødvendige lovendringer med tilhørende utkast til høringsnotat, jf. departementets brev til Finanstilsynet av 28. april 2016.

I dette høringsnotatet foreslår Finanstilsynet endringer i forsikringsavtaleloven, innskuddspensjonsloven, foretakspensjonsloven, tjenstepensjonsloven og forsikringsvirksomhetsloven, som skal gi aktive og fratrådte medlemmer av offentlige og private tjenstepensjonsordninger rett på informasjon på forespørsel. I tillegg foreslås enkelte mindre endringer av teknisk karakter i lov om beskyttelse av supplerende pensjonsrettigheter.

I punkt 2 er det gitt en overordnet redegjørelse for innholdet i direktiv 2014/50/EU, mens punkt 3 gir en kort redegjørelse for gjeldende lov om beskyttelse av supplerende pensjonsrettigheter. I punkt 4 vurderes behovet for nødvendige lovendringer, punkt 5 omtaler økonomiske og administrative konsekvenser, og punkt 6 behandler ikrafttredelse av lovforslagene. Forslag til endringer i nevnte lover er inntatt i vedlegg til høringsnotatet.

2 Overordnet om direktiv 2014/50/EU

Direktiv 2014/50/EU bygger videre på Rådsdirektiv 98/49/EF om trygging av rettigheter til supplerende tjenstepensjon for arbeidstakere og selvstendig næringsdrivende som flytter innenfor Fellesskapet. Rådsdirektivet er gjennomført i norsk rett i lov om beskyttelse av supplerende pensjonsrettigheter. Direktivenes primære mål er å fjerne hindringer for fri bevegelse av arbeidstakere og selvstendig næringsdrivende innenfor EØS-området, som har

sitt opphav i regler om medlemskap, opptjening, videreføring og utbetaling av supplerende pensjonsrettigheter. Hovedtrekkene i direktiv 2014/50/EU er nærmere omtalt i Prop. 55 S (2014-2015) avsnitt 2 og 3, og herfra gjengis følgende:

Direktiv 2014/50/EU er eit minimumsdirektiv. Føremålet med direktivet er å gjere det lettare for arbeidstakarar å nytte retten til fri rørsle og medverke til mobilitet for arbeidstakarar, ved å redusere hindringane som oppstår som følge av visse reglar om supplerande pensjonsrettar knytte til eit arbeidstilhøve. Direktivet har reglar om minimumsvilkår for opptening og sikring av pensjonsrettar, i tillegg til nærmare reglar om informasjon til arbeidstakarane.

Direktivet gjeld alle tenestepensjonsordningar som ikkje er omfatta av forordning (EF) nr. 883/2004 (sosiale sikringsordningar), bortsett frå lukka pensjonsordningar. Direktivet gjeld berre dersom arbeidstakarar skiftar jobb på tvers av landegrensene, og altså ikkje ved jobbskifte innanfor same medlemsstat. (...)

Direktivet slår i artikkel 4 fast at pensjonsrettar skal sikrast seinast etter tre års tenestetid. Minstealderen for opptak i ordninga kan ikkje setjast høgare enn 21 år. Arbeidstakarane sine egne innskot skal betalast tilbake dersom arbeidstilhøvet vert avslutta før pensjonsrettane er sikra. Medlemsstatane kan tillate at tariffpartane avtalar andre vilkår og reglar dersom tariffavtalene gjev minst like godt vern som direktivet og samstundes ikkje er til hinder for fri rørsle for arbeidstakarar innanfor EU.

Direktivet krev i artikkel 5 at arbeidstakarane skal halde ved lag retten til pensjon som dei har tent opp. Arbeidstakaren skal halde ved lag den opptente retten sin i ordninga når han eller ho sluttar i jobben. Desse rettane skal handsamast mest mogleg likt med rettane til dei arbeidstakarane som framleis er medlemmer i ordninga.

Artikkel 6 i direktivet har nærmare reglar om kva slags informasjon arbeidstakarane har krav på. Informasjonen skal være klar og skriftleg. Arbeidstakarane har krav på informasjon om korleis skifte av arbeid påverkar rettane deira. Dei har òg krav på informasjon om verdien av og forvaltinga av rettane til pensjon. Arbeidstakarane har krav på informasjon innan ein rimeleg frist.

Etter artikkel 7 i direktivet kan statane vedta eller halde ved lag føreseigner som er meir gunstige enn dei som er fastsette i direktivet. Artikkelen slår òg fast at innarbeidinga av direktivet under ingen omstende skal nyttast som grunngeving for ei innstramming av eksisterande rettar til opptening og videreføring av supplerande pensjon, eller til retten pensjonsmottakarar og medlemmer av ei ordning har til opplysningar i medlemsstatane.

3 Lov om beskyttelse av supplerende pensjonsrettigheter

I lov om beskyttelse av supplerende pensjonsrettigheter er det gitt regler som har til formål å ivareta rettighetene i supplerende pensjonsordninger for arbeidstakere og selvstendig næringsdrivende som flytter innenfor EØS-området. Loven får anvendelse på pensjonsordninger som skal gi arbeidstakere eller selvstendig næringsdrivende rett til alderspensjon og eventuelt uføre- og etterlattepensjon, i tillegg til eller i stedet for lovbaserte trygdeytelser (supplerende pensjonsordninger). Loven gjelder også for rettigheter som ektefellen, registrert partner, samboer og barn av vedkommende arbeidstaker har i en supplerende pensjonsordning.

Tjenestepensjon i form av kollektive pensjonsordninger som tilbys av arbeidsgivere i privat og offentlig sektor, er eksempler på supplerende pensjonsordninger. I lovens § 2 nr. 1 til 7 er det gitt en oppregning over hvilke supplerende pensjonsordninger loven gjelder:

1. pensjonsordninger opprettet i livsforsikringsselskap, pensjonskasse, bank eller forvaltningsselskap for verdipapirfond og som omfattes av lov 24. mars 2000 nr. 16 om foretakspensjon eller lov 24. november 2000 nr. 81 om innskuddspensjon i arbeidsforhold,
2. kommunale pensjonsordninger som omfattes av lov 25. september 1992 nr. 107 om kommuner og fylkeskommuner §§ 24 nr. 4 og 43 annet ledd med tilhørende forskrifter,
3. andre kollektive pensjonsordninger i pensjonskasse eller livsforsikringsselskap enn de som er nevnt under 1 og 2,
4. avtalebaserte pensjonsordninger hvor ytelsene utbetales over foretakets drift,
5. pensjonsfond som omfattes av lov 24. mars 2000 nr. 16 om foretakspensjon § 16-2 23. ledd,
6. avtaler om pensjonsordning for selvstendig næringsdrivende,
7. Sykehjelps- og pensjonsordningen for leger.

Det fremgår av forarbeidene¹ til § 2 at oppregningen av de ulike typer ordninger er basert på hvilke ordninger som er kjent under norsk lovgivning og praksis, og er ment å være uttømmende. Rådsdirektiv 98/49/EF gjør unntak for ordninger som hører inn under forordning (EØF) nr. 1408/71². Dette gjelder for eksempel folketrygden og lovbestemte pensjonsordninger på nærmere angitte vilkår, bl.a. Statens pensjonskasse. For å unngå dobbeltregulering er slike ordninger ikke omfattet av regelverket i loven.

¹ Ot. prp. nr. 106 (2000-2001) Om lov om beskyttelse av supplerende pensjonsrettigheter for arbeidstakere og selvstendig næringsdrivende som flytter innenfor EØS-området.

² Fra 1. juni 2012 er forordning nr. 1408/71 erstattet av forordning nr. 883/2004.

Lovens § 2 nr. 1 omfatter hovedformene for tjenstepensjonsordninger i privat sektor nemlig innskuddspensjonsordninger og foretakspensjonsordninger, mens nr. 2 omfatter kommunale tjenstepensjonsordninger.

Det er bare pensjonsordninger som faller inn under punkt 1 og til dels punkt 2 som er utførlig regulert i lov eller forskrift, samt ordninger etter tjenstepensjonsloven³ som omfattes av § 2 nr. 3. Selv om kommunale pensjonsordninger er forankret i lov følger de nærmere vilkårene for ordningen av tariffavtale inngått mellom arbeidstaker- og arbeidsgiverorganisasjonene i kommunal sektor. I tillegg er det gitt regler om kommunale pensjonsordninger i forsikringsvirksomhetsloven kapittel 4. I høringsnotatet dekker omtalen av kommunale pensjonsordninger også andre typer offentlige pensjonsordninger som er omfattet av lov om beskyttelse av supplerende pensjonsrettigheter. I henhold til bestemmelsene i forsikringsvirksomhetsloven kapittel 4, skal blant annet tilsvarende pensjonsordninger for statlige helseforetak og andre statlige foretak samt andre tilsvarende pensjonsordninger for foretak hvor en kommune har den bestemmende innflytelsen mv., regnes som kommunale pensjonsordninger.

§ 2 nr. 3 vil i tillegg til ordninger etter tjenstepensjonsloven ellers kunne omfatte supplerende pensjonsordninger for særskilte grupper i et foretak, slik som pensjonsordninger som dekker lønn over 12G.

Når det gjelder ordninger som nevnt i § 2 nr. 4, vil slike avtaler i praksis være individuelt fastsatt og det er derfor ikke mulig å si noe generelt om disse. Utbredelsen av slike supplerende pensjonsordninger antas uansett liten, og de vil ikke bli nærmere omtalt i høringsnotatet.

§ 2 nr. 5 omfatter pensjonsfond som omfattes av foretakspensjonsloven § 16-2 tjuetredje ledd. Dette er pensjonsfond som ble opprettet før 1. juli 1968. Disse fondene ble ved ikrafttreddelsen av foretakspensjonsloven i 2000 forutsatt løpende avviklet, og fondene vil ikke bli omtalt ytterligere i notatet.

§ 2 nr. 6 omfatter avtale om innskuddspensjonsordning som selvstendige næringsdrivende kan opprette i medhold av innskuddspensjonsloven § 2-3 andre ledd, samt individuelle pensjonsavtaler blant annet etter lov 27. juni 2008 nr. 62 om individuell pensjonsordning.

§ 2 nr. 7 omfatter Sykehjelps- og pensjonsordningen for leger (SOP). Ordningen er regulert i særskilte vedtekter⁴ som må godkjennes av staten ved ansvarlig departement.

Lov om beskyttelse av supplerende pensjonsrettigheter sikrer at personer som trer ut av en supplerende pensjonsordning skal gis det samme vern for opptjente rettigheter uavhengig av

³ Lov 23. desember 2013 nr. 106 om tjenstepensjon

⁴ http://sop-app-prod.azurewebsites.net/contentassets/1b9cb28df2be40a790421867b3bd992e/vedtekter_2017.pdf

⁵ Arbeids- og sosialdepartementet

om arbeidstaker som fratrer forblir i Norge eller flytter til annen stat i EØS, jf. § 1. Lovens § 5 stiller krav om at supplerende pensjonsordninger skal være basert på avtaler som sikrer slik likebehandling. Kravet til likebehandling gjelder også overfor andre ytelsesberettigede som ektefelle, registrert partner, samboer og barn.

Loven inneholder videre en bestemmelse om rett til grenseoverskridende utbetalinger av pensjonsytelser innenfor EØS, jf. § 3. § 4 regulerer rettigheter for arbeidstakere ved midlertidig utstasjonering i andre EØS-stater.

I lovens § 6 angis krav til informasjon som arbeidsgiver eller den som administrerer en supplerende pensjonsordning skal gi når en person som omfattes av pensjonsordningen, herunder andre personer med rettigheter i pensjonsordningen (ektefelle, barn mv.), flytter til annen stat innen EØS.

I § 7 er Finanstilsynet gitt hjemmel til å gi pålegg om retting dersom den supplerende pensjonsordningen ikke har overholdt sine plikter gitt i eller i medhold av loven, samt ilegge dagmulkt i medhold av finanstilsynsloven § 10 andre ledd dersom pålegg ikke blir etterkommet. I § 8 er det gitt hjemmel til å fastsette nærmere regler til utfylling og gjennomføring av lovens bestemmelser. Slike regler er pr. i dag ikke gitt.

4 Vurdering av behovet for lovendringer

4.1 Formål, virkeområde og sentrale definisjoner

4.1.1 Gjeldende rett

Det vises til omtale i punkt 3 om formålet og virkeområdet til lov om beskyttelse av supplerende pensjonsrettigheter.

4.1.2 Direktivets artikkel 1 til 3

Artiklene 1 og 2 inneholder bestemmelser om henholdsvis direktivets formål og virkeområde, herunder unntak fra direktivet. I artikkel 3 defineres sentrale begreper som er benyttet i direktivet.

Som nevnt er formålet å legge til rette for økt arbeidstakermobilitet i EØS-området ved å redusere hindringer som oppstår som følge av visse regler som gjelder supplerende pensjonsordninger knyttet til arbeidsforhold, jf. artikkel 1. Direktivet fastsetter kun minimumskrav. Dette betyr at medlemsstatene kan beholde eller innføre bedre vilkår for opparbeiding og sikring av supplerende pensjonsrettigheter, herunder inkludere andre typer ytelser og rettighetshavere, enn det som følger av direktivet. Direktivet inneholder for øvrig ikke noe krav om at det innføres rett til supplerende pensjonsrettigheter, jf. fortalens punkt 9. Det vises videre til artikkel 2 nr. 5 som fastsetter at direktivet ikke gjelder opptjening og videreføring av rettigheter til supplerende pensjon for arbeidstakere som flytter innenfor én og

samme medlemsstat. Nevnte direktivforpliktelser kan dermed begrenses til kun å gjelde arbeidstakere som ved opphør av medlemskapet i pensjonsordningen flytter til annen EØS-stat.

Etter direktivet artikkel 2 nr. 1 gjelder direktivet alle supplerende tjenestepensjonsordninger som ikke er omfattet av forordning (EF) nr. 883/2004 (sosiale sikringsordninger). I fortalens punkt 11 uttales det at direktivet bør benyttes på alle supplerende pensjonsordninger som er fastsatt i samsvar med nasjonal lovgivning og praksis, og som er et tilbud om supplerende pensjon til arbeidstakere, f.eks. kollektive forsikringsavtaler, fondsbaserte ordninger eller tilsagn om pensjon som er sikret gjennom regnskapsmessige avsetninger, eller kollektive ordninger eller andre tilsvarende ordninger.

Direktivet får i henhold til artikkel 2 nr. 2 bokstav a) ikke anvendelse på pensjonsordninger, som den dagen direktivet trådte i kraft ikke tar i mot nye aktive medlemmer. Ettersom direktivet trådte i kraft 20. mai 2014 innebærer dette at direktivet ikke gjelder ordninger som ble lukket til og med 19. mai 2014.

Direktivet får heller ikke anvendelse på pensjonsordninger som er under administrasjon eller andre lignende tiltak eller inngrep fra nasjonale myndigheter som skal avhjelpe en svekket finansiell stilling, jf. artikkel 2 nr. 2 bokstav b). Dette unntaket gjelder bare så lenge inngrepet varer.

Videre er det gjort unntak for bl.a. garantiordninger og nasjonale pensjonsreservefond, samt engangsytelser som utbetales til arbeidstaker ved avslutning av ansettelsesforholdet og som ikke er knyttet til pensjon jf. artikkel 2 nr. 2 bokstav c) og d).

Direktivet kommer heller ikke til anvendelse på uføreytelser eller ytelser til etterlatte som er knyttet til ordningen, jf. artikkel 2 nr. 3, med unntak av de særlige bestemmelsene i direktivet artikkel 5 nr. 2 og artikkel 6 nr. 3 som også gjelder for ytelser til etterlatte.

Direktivets artikkel 2 nr. 4 fastsetter at direktivet bare gjelder for ansettelsestid som kommer etter at direktivet er innarbeidet i nasjonal rett i samsvar med artikkel 8.

Artikkel 3 definerer hva som i direktivet skal forstås med begrepene a) *supplerende pensjon*, b) *supplerende pensjonsordning*, c) *aktive medlemmer av en ordning*, d) *karenstid*, e) *opptjeningstid*, f) *opptjente pensjonsrettigheter*, g) *arbeidstaker som slutter i arbeidet*, h) *fremtidig mottaker*, i) *rettigheter til oppsatt pensjon* og j) *verdi av rettighet til oppsatt pensjon*.

Supplerende pensjonsordning er i artikkel 3 bokstav b) definert som alle tjenestepensjonsordninger som er etablert i samsvar med nasjonal lovgivning og praksis og knyttet til et arbeidsforhold, der formålet er å gi arbeidstakere en supplerende pensjon, dvs. pensjon ved arbeidsopphør. I den engelske, danske og svenske versjonen av direktivet

fremgår det uttrykkelig at det med supplerende pensjon menes alderspensjon, jf. artikkel 3 bokstav a).

4.1.3 Finanstilsynets vurdering

Direktiv 2014/50/EU regulerer bare supplerende pensjonsordninger som har til formål å gi *arbeidstakere* en supplerende pensjon, uavhengig av innretningen på ordningen, jf. artikkel 1 og direktivets forale punkt 11. Lov om beskyttelse av supplerende pensjonsrettigheter omfatter alle typer pensjonsordninger som er kjent under norsk lovgivning og praksis, også avtaler om pensjonsordning for selvstendig næringsdrivende, jf. lovens § 2 nr. 6.

Finanstilsynet har vurdert om det er behov for å la minimumskravene i direktivet også gjelde andre supplerende pensjonsordninger enn de som er direkte omfattet av direktivet.

Finanstilsynet kan ikke se at det er reelle hensyn som tilsier at direktivet også bør gjennomføres for avtaler om pensjon som inngås av selvstendig næringsdrivende. Finanstilsynet har lagt vekt på at selvstendig næringsdrivende har tatt initiativ til og råder over pensjonsavtalen på en annen måte enn en arbeidstaker. Pensjonsordninger for selvstendig næringsdrivende er derfor holdt utenfor vurderingene i notatet.

Finanstilsynet har videre vurdert om Sykehjelps- og pensjonsordningen for leger (SOP), jf. lov om beskyttelse av supplerende pensjonsrettigheter § 2 nr. 7, i denne sammenheng skal vurderes som en supplerende pensjonsordning som har til formål å gi arbeidstakere en supplerende pensjon.

SOP er en ordning som har som formål å bidra til økonomisk sikring av medlemmene og deres familie i forbindelse med arbeidsuførhet, alderdom og død, samt ved fravær fra egen legepraksis i forbindelse med sykdom, fødsel og adopsjon.

Medlem i SOP er enhver som har norsk autorisasjon som lege som arbeider eller har arbeidet som lege i Norge, og som er medlem av folketrygden og har vært det i minst tre år. Etter ordlyden i vedtektene omfatter ordningen både leger som er arbeidstakere, eksempelvis sykehusleger, og leger som er selvstendig næringsdrivende, dvs. som er privatpraktiserende leger. Dette tilsier isolert sett at ordningen faller inn under virkeområdet for direktiv 2014/50.

Med virkning fra 1. januar 2011 er det kun medlemmer eller tidligere medlemmer av ordningen som er autorisert som lege i Norge før 1. januar 1993 som har rett til alderspensjon etter søknad. Tidligere medlem av ordningen må ha minst 10 års opptjeningstid for å ha rett til alderspensjon. Selv om SOP i utgangspunktet også omfatter leger som er arbeidstakere, er pensjonsytelsene likevel primært rettet mot privatpraktiserende leger ettersom ordningen har regler om samordning mot annen tjenstepensjon. Pensjonen fra SOP avkortes med tjenstepensjon som mottas fra andre tjenstepensjonsordninger, herunder oppsatte rettigheter og fripoliser.

Leger som er arbeidstakere vil være omfattet av en obligatorisk privat tjenstepensjonsordning eller en offentlig tjenstepensjonsordning, for eksempel gjennom helseforetakene. For slike ordninger vil kravene i direktiv 2014/50/EU gjelde. Behovet for å sikre minimumsrettighetene som direktivet gir vil derfor være ivarettatt for denne gruppen av arbeidstakere. Etter Finanstilsynets vurdering er det heller ikke grunnlag for å behandle privatpraktiserende leger annerledes enn andre selvstendig næringsdrivende, og Finanstilsynet legger til grunn at direktivet ikke får anvendelse på Sykehjelps- og pensjonsordningen for leger.

Finanstilsynet kan ikke se at gjennomføringen av direktivet forutsetter en utvidelse eller endring av formålsbestemmelsen eller virkeområdet til lov om beskyttelse av supplerende pensjonsrettigheter. Finanstilsynet foreslår likevel en presisering i lovens § 2 nr. 1. Pensjonsordninger etablert etter tjenstepensjonsloven er ikke nevnt sammen med de andre formene for obligatorisk tjenstepensjon i lovens § 2 nr. 1, og dette foreslås presisert. I § 2 nr. 2 er det behov for å ajourføre henvisningen til kommuneloven. Korrekt lovhenvisning etter endringer i kommuneloven⁶ skal være kommuneloven § 24 nr. 3. I tillegg foreslås det i § 4 første ledd en ajourføring av henvisningen til EUs trygdeforordning. Trygdeforordning (EØF) nr. 1408/71 er erstattet av trygdeforordning (EF) nr. 883/2004⁷. Se forslag til endringslov punkt IV. Finanstilsynet anser for øvrig ikke at det er behov for å innta definisjonene i loven, jf. også drøftelsen i punkt 4.2.3.1.

4.2 Vilkår for opptjening av rettigheter i supplerende pensjonsordninger

4.2.1 Gjeldende rett

Vilkår for opptjening av rettigheter i supplerende pensjonsordninger følger av lovgivningen eller regelverket for den enkelte type pensjonsordning. Tjenstepensjonsordninger i henholdsvis offentlig og privat sektor bygger på separate regelverk.

Lov 21. desember 2005 nr. 124 om obligatorisk tjenstepensjon (OTP-loven) fastsetter en plikt for alle foretak til å etablere en tjenstepensjonsordning for sine ansatte. Slik tjenstepensjonsordning må etableres enten i henhold til innskuddspensjonsloven, foretaks-pensjonsloven eller tjenstepensjonsloven. Pensjonsordninger etter nevnte lover er skattefavouriserte og utgjør hovedformene for supplerende pensjonsordninger i privat sektor.

Vilkårene for opptjening av rettigheter i kommunale tjenstepensjonsordninger følger i all hovedsak av tariffavtale, som er utformet med utgangspunkt i regelverket som gjelder for Statens Pensjonskasse⁸ som danner mønster for tjenstepensjonsordningene i offentlig sektor. I høringsnotatet er det lagt til grunn at omtalen av opptjeningsvilkårene i de kommunale

⁶ Endret ved lov av 8. desember 2006 nr. 67 (ikrafttredelse 1. januar 2007)

⁷ Se forskrift 22. juni 2012 nr. 585 om inkorporasjon av trygdeforordninger i EØS-avtalen, fastsatt med hjemmel i blant annet folketrygdloven § 1-3.

⁸ Jf. lov 28. juli 1949 nr. 26 om Statens pensjonskasse

tjenstepensjonsordningene som nevnt i § 2 nr. 2 i lov om beskyttelse av supplerende pensjonsrettigheter, gjelder tilsvarende for andre offentlige tjenstepensjonsordninger som er omfattet av lov om beskyttelse av supplerende pensjonsrettigheter.

4.2.1.1 Private tjenstepensjonsordninger etter lov om obligatorisk tjenstepensjon

Lov om obligatorisk tjenstepensjon krever at pensjonsordningen skal sikre et minimum av oppsparing til alderspensjon eller alderspensjonsytelse samt innskuddsfritak eller premiefritak ved uførhet. Utover minstekravene i lov om obligatorisk tjenstepensjon, følger de nærmere kravene til utformingen av slike ordninger av henholdsvis innskuddspensjonsloven, foretakspensjonsloven og tjenstepensjonsloven.

Reglene for medlemskap i pensjonsordningen er de samme for alle tre ordningene. Hovedregelen er at pensjonsordningen skal omfatte alle arbeidstakere i foretaket som har fylt 20 år og som oppfyller minstekravet til stillingsprosent. I tillegg er det et alminnelig krav om pliktig medlemskap i folketrygden som omfatter opptjening av pensjonsrettigheter.

Arbeidstaker som fyller vilkårene for medlemskap i pensjonsordningen, skal opptas som medlem fra første arbeidsdag i foretaket. Med andre ord er det ikke krav om at ansettelsesforholdet må ha hatt en viss varighet før den ansatte kan opptas som medlem i pensjonsordningen. Det er imidlertid krav til tolv måneders medlemstid i pensjonsordningen for å få rett til pensjonen som er opptjent.

Innbetalte pensjonsmidler knyttet til arbeidstakere med kortere medlemstid enn 12 måneder, kommer ikke til utbetaling til arbeidstakeren, men overføres til arbeidsgiverforetakets premiefond alternativt innskuddsfondet. Dette følger av foretakspensjonsloven § 10-2, innskuddspensjonsloven § 9-2 bokstav d og tjenstepensjonsloven § 6-1 andre ledd.

4.2.1.2 Kommunale tjenstepensjonsordninger

De nærmere kravene til tjenstepensjonsordning i kommunal sektor er i all hovedsak ikke lovfestet, men er fastsatt i vedlegg til Hovedtariffavtalen⁹. Det følger av vedtektene i vedlegget at fast ansatte arbeidstakere meldes inn i pensjonsordningen den dagen de begynner i den faste stillingen (for midlertidige ansatte og timelønte gjelder egne regler om etterinnmeldelse). Det er ikke minstekrav til alder for å bli medlem. Arbeidstakere som ikke er medlem av den norske folketrygden skal ikke være medlem av pensjonsordningen. Kommunale pensjonsordninger stiller krav om minst 3 års faktisk medlemstid for å få rett til oppsatt pensjon. Kortere opptjeningstid vil imidlertid ligge latent og kunne medregnes i kravet til tre års opptjeningstid ved ansettelse i offentlig virksomhet på et senere tidspunkt. Pensjonsrettighetene omfatter alders-, uføre-, ektefelle- og barnepensjon, gitt at øvrige vilkår er oppfylt.

⁹ Se vedlegg 5 til Hovedtariffavtalen for perioden 01.05.2016 – 30.04.2018:
http://www.ks.no/globalassets/blokker-til-hvert-fagomrade/arbeidsgiver/tariff-lov-og-avtaleverk/hovedtariffavtalen_2016-2018.pdf?id=50887

4.2.2 EØS-rett

Artikkel 4 nr. 1 bokstav a) og b) stiller minstekrav til vilkår for opptjening av rett til supplerende pensjon, mens bokstav c) inneholder regler om tilbakebetaling av pensjonsinnskudd for arbeidstaker som slutter i arbeidet før vedkommende har opptjent rett til pensjon. Med *arbeidstaker som slutter i arbeidet* menes et aktivt medlem av en ordning som avslutter det nåværende arbeidsforholdet av andre årsaker enn at vedkommende har rett til supplerende pensjon, og som flytter mellom medlemsstater, jf. artikkel 3 bokstav g).

Hvis det i supplerende pensjonsordning stilles krav om opptjeningstid eller karenstid eller begge deler for å få rett til pensjon, skal det samlede tidsrommet for arbeidstakere som slutter i arbeidet ikke overstige tre år, jf. artikkel 4 nr. 1 bokstav a). Pensjonsrettighetene skal med andre ord sikres senest etter tre års tjenestetid. *Karenstid* er definert som den tilsetningstiden som kreves i medhold av nasjonal lovgivning eller etter reglene i pensjonsordningen eller av arbeidsgiver, før en arbeidstaker kan bli medlem av en ordning, jf. artikkel 3 bokstav d). Med *opptjeningstid* menes i direktivet den perioden med aktivt medlemskap i en ordning som kreves i henhold til lov eller regelverket for ordningen for å oppnå rett til opptjent supplerende pensjon, jf. artikkel 3 bokstav e).

Etter artikkel 4 nr. 1 bokstav b) kan minstealder for rett til opptjening av pensjonsrettigheter (opptjeningsalder), ikke settes høyere enn 21 år for arbeidstakere som slutter i arbeidet.

Artikkel 4 nr. 1 bokstav c) fastsetter at dersom en arbeidstaker som slutter i arbeidet ennå ikke har opptjent pensjonsrettigheter når arbeidsforholdet avsluttes, skal innskuddene som arbeidstakeren har betalt inn eller som er betalt inn på vegne av arbeidstakeren, tilbakebetales i samsvar med nasjonal lovgivning, tariffavtale eller andre arbeidsavtaler. Hvis det gjelder en pensjonsordning der den ansatte bærer investeringsrisikoen, skal i så fall summen av innskuddene som er innbetalt eller investeringsverdien av innskuddene (dvs. verdien av investeringsporteføljen), tilbakebetales.

Artikkel 4 nr. 2 gir medlemsstatene mulighet til å la partene i arbeidslivet fastsette andre bestemmelser gjennom tariffavtaler, såfremt de avvikende bestemmelsene ikke gir dårligere vern og ikke fører til hindringer for den frie bevegelsen for arbeidstakere.

4.2.3 Finanstilsynets vurdering

4.2.3.1 Opptjeningsalder, karenstid mv.

Finanstilsynet legger til grunn at ingen av de sentrale supplerende pensjonsordningene som omfattes av lov om beskyttelse av supplerende pensjonsrettigheter, har høyere minstealder enn 21 år som vilkår for medlemskap. Når det gjelder vilkår om karenstid er hovedregelen at arbeidstakeren blir tatt opp som medlem fra første dag hvis øvrige vilkår for medlemskap er oppfylt. Kravet til opptjeningstid for å oppnå rett til akkumulert pensjon, er for tjeneste-

pensjonsordningene i privat sektor 12 måneder mens det for kommunale tjenstepensjonsordninger er 3 år. Nevnte ordninger tilfredsstiller dermed direktivforpliktelsene ettersom det samlede kravet til karenstid og/eller opptjeningstid ikke overstiger tre år.

Finanstilsynet har vurdert om det av hensyn til andre avtalebaserte supplerende pensjonsordninger for arbeidstakere som er omfattet av virkeområdet til lov om beskyttelse av supplerende pensjonsordninger, er behov for å fastslå minstekravene til opptjeningsvilkår i loven for å sikre at slike ordninger oppfyller direktivforpliktelsene der arbeidstaker flytter til annen EØS-stat ved avslutning av arbeidsforholdet.

Etter vedtakelsen av lov om obligatorisk tjenstepensjon må det antas at det i liten grad opprettes andre pensjonsordninger enn de som er skattefaviserte. På den andre siden vil det kunne være små foretak som faller utenfor virkeområdet til lov om obligatorisk tjenstepensjon, og som etablerer pensjonsordninger som utbetales over drift. Finanstilsynet har etter en samlet vurdering lagt avgjørende vekt på at kravene i direktivet reelt må anses ivaretatt gjennom de sentrale pensjonsordningene som er skattefaviserte. Det foreslås derfor ingen ny bestemmelse i lov om beskyttelse av supplerende pensjonsordninger som fastsetter minimumskravene.

4.2.3.2 Medlemskap i folketrygden

I Prop. 55 S (2014-2015) punkt 5 fremgår det at "det kan vere naudsynt å presisere (..) vilkåret om pliktig medlemskap i folketrygda for opptak i tenestepensjonsordningar". For obligatoriske supplerende tjenstepensjonsordninger i privat sektor gjelder som nevnt et krav om pliktig medlemskap i folketrygden med mindre det er gjort unntak i forskrift. Medlemskapet må omfatte opptjening av pensjonsrettigheter. Dette har sammenheng med at pensjon fra ordningen skal komme i tillegg til de ytelser som utbetales fra folketrygden. Grunnlaget for rett til medlemskap i tjenstepensjonsordningen er således basert på rett til alderspensjon fra folketrygden. Krav om medlemskap i folketrygden gjelder også for kommunale pensjonsordninger.

Finanstilsynet har vurdert om kravet til medlemskap i folketrygden er forenlig med direktivforpliktelsene, ettersom slike nasjonale vilkår kan sies å undergrave minstevilkårene for opptjeningstid mv. etter direktivet.

Det er reglene i folketrygdloven eller trygdeavtaler Norge har inngått med andre land, som avgjør om en person er pliktig medlem i folketrygden eller ikke. Hovedregelen etter lov om folketrygd er at personer som er bosatt i Norge er pliktige medlemmer i folketrygden. Norge har inngått trygdeavtaler med en rekke land. Hvis trygdeavtalen innebærer at en person skal dekkes av hjemstatens trygdeordninger, ikke den norske folketrygden, vil kravet om pliktig medlemskap i folketrygden ikke være oppfylt. Finanstilsynet antar at sistnevnte situasjon særlig kan være et problem for grensependlere som beholder fast bosted i hjemstaten, og som på grunn av manglende medlemskap i folketrygden ikke blir tatt opp i den norske arbeidsgiverens pensjonsordning.

I de private tjenstepensjonslovene åpnes det for å kunne gjøre unntak i forskrift fra kravet om medlemskap i folketrygden. I forskrift 16. mars 2006 nr. 311 om medlemskap i pensjonsordning for personer som ikke er pliktig medlem i folketrygden¹⁰ er det kun gjort unntak for personer som ikke er pliktig medlem i folketrygden under midlertidig opphold i utlandet.

Finanstilsynet bemerker at de private tjenstepensjonslovene allerede inneholder de nødvendige lov- og forskriftshjemlene for å kunne gi regler om medlemskap i supplerende pensjonsordninger for personer som ikke er pliktig medlem i folketrygden. Hvorvidt det bør gis forskrifter som åpner for ytterligere unntak bør undergis en bredere vurdering enn dette høringsnotatet gir grunnlag for, for eksempel av skatterettslige forhold. For kommunale supplerende tjenstepensjonsordninger er det også nødvendig å vurdere spørsmålet om unntak fra medlemskap opp mot tilsvarende regler i lov om statens pensjonskasse, av hensyn til overføringsavtalen mellom ulike offentlige tjenstepensjonsordninger. Det foreslås derfor ingen regler om unntak fra medlemskap i folketrygden.

4.2.3.3 Tilbakebetaling av pensjonsinnskudd til arbeidstaker

Finanstilsynet legger til grunn at tilbakebetalingskravet i direktivet kun gjelder for pensjonsinnskudd som arbeidstakeren dekker for egen regning, og som er innbetalt av arbeidstakeren eller på arbeidstakerens vegne i perioden før rett til pensjon er opptjent. Kravet om å tilbakebetale pensjonsinnskudd vil dermed kunne få betydning for norske supplerende pensjonsordninger som forutsetter innskudd som må dekkes av arbeidstakeren selv. Direktivkravet er som tidligere nevnt begrenset til kun å gjelde arbeidstakere som ved opphør av medlemskapet flytter til annen EØS-stat.

Tjenstepensjonsordninger etablert i henhold til innskuddspensjonsloven, foretakspensjonsloven og tjenstepensjonsloven er arbeidsgiverfinansierte. De private tjenstepensjonsordningene kan imidlertid, i tillegg til innskudd fra arbeidsgiver, også finansieres ved innskudd fra arbeidstakerne innenfor gitte grenser, jf. innskuddspensjonsloven §§ 5-1 tredje ledd jf. 5-6, tjenstepensjonsloven § 4-17 og foretakspensjonsloven § 9-4. Årlig innskudd fra hvert medlem kan maksimalt utgjøre 4 prosent av lønn, og kan ikke være høyere enn innskuddet fra arbeidsgiver. Ordningen må dessuten omfatte alle arbeidstakerne i pensjonsordningen. Etter det Finanstilsynet kjenner til er ordninger med tilleggsinnskudd fra arbeidstaker ikke særlig utbredt. Medlemmer i kommunale pensjonsordninger betaler selv innskudd til pensjonsordningen gjennom trekk i lønnen, og er dermed delvis arbeidstakerfinansiert.

Finanstilsynet har vurdert om tilbakebetalingskravet får anvendelse på tilleggsinnskudd som er innbetalt av medlemmer i private tjenstepensjonsordninger før opptjeningstiden på ett år er oppfylt, samt innskudd som medlemmer i offentlige tjenstepensjonsordninger har innbetalt til ordningen før opptjeningstiden på tre år er oppfylt.

¹⁰ Forskriften er gitt med hjemmel i innskuddspensjonsloven §§ 1-3 og 4-1 tredje ledd og foretakspensjonsloven §§ 1-3 og 3-2 andre ledd.

Et forhold som har vært anført som begrunnelse for ikke å refundere medlemsinnskudd, er at arbeidstaker i medlemstiden har vært forsikret mot uførhet og død. Finanstilsynet legger til grunn at tilbakebetalingskravet etter direktivet kun gjelder alderspensjonsdelen, og at det i henhold til reglene i forsikringsvirksomhetsloven skal betales separate premier for alderspensjonsdelen og eventuelle øvrige tilleggsforsikringer.

Rimelighetshensyn kan tilsi at arbeidstakers innbetalinger til pensjonsordninger, uten at det faktisk gir rett til pensjon, tilbakebetales til arbeidstakere som flytter til annen EØS-stat. Det vises i den forbindelse også til endringene i arbeidsmiljøloven som åpner for økt adgang til midlertidig ansettelser. I motsatt retning kan det anføres at det gis fradrag i skatt for arbeidstakers innskudd til offentlig tjenstepensjonsordning og for innskudd som arbeidstakeren har betalt inn i tillegg i private tjenstepensjonsordninger. Etter norsk regelverk må uttak av midler før pensjonsalder benyttes til å sikre rett til pensjon, og eventuell tilbakebetaling uten slik plikt vil reise skattemessige spørsmål. I offentlige pensjonsordninger kan det også anføres at den opptjente medlemstiden og dermed innbetalingen, har en verdi i form av en latent rettighet som gjør at tilbakebetalingskravet ikke får anvendelse. Dette gjelder imidlertid bare såfremt arbeidstakeren på et senere tidspunkt igjen blir ansatt i virksomhet med offentlig tjenstepensjonsordning. Et krav om tilbakebetaling vil i tillegg til vurderinger av skatt og latente rettigheter i offentlig tjenstepensjonsordninger, også reise spørsmål om likebehandling ved jobbskifte/flytting innenlands.

Finanstilsynet har, basert på en vurdering av ovennevnte forhold som trekker i ulik retning, kommet til at det foreløpig ikke bør foreslås en plikt til tilbakebetaling i lov om supplerende pensjonsrettigheter for personer som ved opphør av medlemskap i pensjonsordning flytter til annen EØS-stat. Finanstilsynet ser samtidig at det kan reises spørsmål ved om en slik vurdering er i strid med minimumskravet i direktivet.

4.3 Videreføring av pensjonsrettigheter etter avsluttet arbeidsforhold

4.3.1 Gjeldende rett

Bestemmelser om videreføring og verdisikring av oppsatte pensjonsrettigheter for arbeidstakere som avslutter arbeidsforholdet uten samtidig å ta ut alderspensjon, følger av lovgivningen eller regelverket for den enkelte type pensjonsordning.

Ved opphør av medlemskap i pensjonsordninger etter innskuddspensjonsloven utstedes det et pensjonskapitalbevis til medlemmet som bevis på medlemmets rett til den pensjonskapital som er opptjent frem til fratredelsestidspunktet, jf. innskuddspensjonsloven § 6-2. Pensjonskapitalbeviset skal forvaltes i samsvar med det som er fastsatt i regelverket for pensjonsordningen. I praksis er det for de fleste innskuddspensjonsordninger i det norske markedet avtalt individuelt investeringsvalg. Pensjonsytelsene bestemmes ut fra verdien på investeringsporteføljen på utbetalingstidspunktet.

Ved opphør av medlemskap i en ytelsesbasert tjenstepensjonsordning etter foretakspensjonsloven utstedes det en fripolise som sikrer medlemmets rett til opptjent pensjon, jf. foretakspensjonsloven § 4-7. I motsetning til pensjonskapitalbevis gir fripolisen innehaveren rett på en bestemt årlig ytelse ved pensjonsalder (ytelsen som er opptjent på opphørstidspunktet med eventuell senere oppregulering). Ved utstedelse av fripolisen kan fripoliseinnehaveren i stedet avtale at midlene skal forvaltes som en egen investeringsportefølje tilordnet fripolisen (fripolise med investeringsvalg). I så fall bærer fripoliseinnehaveren risikoen for at pensjonsytelsen kan bli lavere enn den garanterte ytelsen. Hvis premiereserven knyttet til en fripolise er mindre enn 50 prosent av folketrygdens grunnbeløp, kan premiereserven overføres til en annen foretakspensjonsordning eller til individuell pensjonsavtale i henhold til lov 27. juni 2008 nr. 62 om individuell pensjonsordning.

I ordninger etter tjenstepensjonsloven skal det ved opphør av medlemskap utstedes et pensjonsbevis som bevis på den pensjonskapitalen som er opptjent. Som hovedregel skal midlene underlegges alminnelig forvaltning i kollektivporteføljen (med garanti knyttet til beholdningen), med mindre det avtales individuelt investeringsvalg, jf. tjenstepensjonsloven §§ 6-8 og 6-10.

Ovennevnte pensjonslover åpner ikke for at pensjonskapitalen eller premiereserven kan utbetales direkte til medlemmet. Utenlandske statsborgere som har bodd i Norge i mindre enn tre år, og som slutter i foretaket med rett til opptjent pensjon og som deretter bosetter seg i utlandet, kan imidlertid benytte premiereserven eller opptjent pensjonskapital til å sikre seg pensjonsrettigheter i en utenlandsk pensjonsinnretning. Se foretakspensjonsloven § 4-10, innskuddspensjonsloven § 6-2 fjerde ledd og tjenstepensjonsloven § 6-6.¹¹

Ved opphør av medlemskap i en kommunal pensjonsordning får vedkommende en oppsatt pensjonsrett. Oppsatt pensjon beregnes av pensjonsgrunnlaget på fratredelsestidspunktet. Den oppsatte pensjonsretten blir oppregulert med lønnsveksten i samfunnet, i praksis endringen i grunnbeløpet i folketrygden, frem til uttak av pensjon. Som tidligere nevnt er forutsetningen for at pensjonen skal komme til utbetaling at vedkommende har en samlet medlemstid i offentlige pensjonsordninger på tre år eller mer.

4.3.2 EØS-rett

Direktivets artikkel 5 inneholder regler om videreføring av pensjonsrettigheter. Artikkel 5 nr. 1 fastsetter at medlemsstatene skal gjøre de tiltak som er nødvendige for å sikre at de opptjente pensjonsrettighetene til en arbeidstaker som slutter i arbeidet, kan bli stående i den supplerende pensjonsordningen de ble opptjent. Det stilles også krav om at verdien av rettighetene skal beregnes på det tidspunktet arbeidsforholdet avsluttes.

¹¹ Pensjonsrettigheten (pensjonskapitalen eller fripolisen) kan også flyttes til livsforsikringsforetak med hovedsete innen EØS som har meldt grenseoverskridende virksomhet i Norge. Flytteretten forutsetter at rettigheten i hovedsak oppfyller de krav som pensjonsloven fastsetter i mottakende pensjonsinnretning.

Etter artikkel 5 nr. 2 skal medlemsstatene sikre at pensjonsrettighetene eller verdien av pensjonsrettighetene til arbeidstakere som slutter i arbeidet eller etterlattes oppsatte pensjonsrettigheter, likebehandles med aktive medlemmers pensjonsrettigheter når det gjelder verdiutviklingen av pensjonsytelsene. Reglene og praksisen for pensjonsordningen skal hensyntas.

I artikkel 5 nr. 2 bokstavene a) til c) gis det eksempler på alternativer for verdisikring av oppsatte pensjonsrettigheter. Hvis pensjonsrettighetene i den supplerende pensjonsordningen opptjenes som rett til en nominell sum, skal den nominelle verdien av den oppsatte pensjonen sikres. Hvis verdien av opptjente rettigheter endrer seg over tid, skal verdien av retten til oppsatt pensjon justeres ved bruk av rentesats eller bruk av avkastning på investeringene. Dersom opptjente pensjonsrettigheter blir inflasjonsjustert eller justert i takt med lønnsveksten, skal verdien de oppsatte rettighetene justeres tilsvarende i samsvar med et proporsjonalt tak fastsatt i lov eller i avtale mellom partene i arbeidslivet.

Artikkel 5 nr. 3 har regler om engangsutbetaling av opptjent pensjon. Bestemmelsen åpner for at medlemsstatene kan tillate at opptjente rettigheter til en arbeidstaker som slutter i arbeidet, kan utbetales som et engangsbeløp forutsatt at arbeidstakeren samtykker til dette, og verdien av pensjonsrettighetene ikke overstiger en terskelverdi fastsatt av medlemsstaten.

Medlemsstatene kan tillate at partene i arbeidslivet fastsetter andre bestemmelser gjennom tariffavtaler, såfremt disse ikke gir et dårligere vern og heller ikke fører til hindringer i arbeidsmobiliteten, jf. direktivet artikkel 5 nr. 4.

4.3.3 Finanstilsynets vurdering

Finanstilsynet legger til grunn at supplerende pensjonsordninger som er omfattet av lov om beskyttelse av supplerende pensjonsrettigheter, har regler som sikrer videreføring av opptjente pensjonsrettigheter for medlemmer som fratrer ordningen (såfremt minimumsvilkårene for rett til opptjent pensjon er oppfylt), og videre at det skjer en verdivurdering av rettighetene ved arbeidstakers fratreden. Finanstilsynet antar at andre typer supplerende pensjonsordninger enn de obligatoriske tjenstepensjonsordningene og offentlige tjenstepensjonsordninger, i hovedsak forvaltes av livsforsikringsforetak i henhold til individuelt fastsatte pensjonsforsikringsavtaler med arbeidsgiver. Finanstilsynet legger til grunn at slike pensjonsforsikringsavtaler har vilkår som sikrer videreføring av opptjente alderspensjonsrettigheter når arbeidsforholdet avsluttes. Det vises for øvrig også til § 5 i lov om beskyttelse av supplerende pensjonsrettigheter som fastslår et generelt prinsipp om likebehandling vedrørende vern av opptjente pensjonsrettigheter, uavhengig av om arbeidstaker som fratrer blir i Norge eller ikke.

Når det gjelder muligheten for å få utbetalt opptjent pensjon som en engangsutbetaling i form av en kapitalsum, viser Finanstilsynet til at opptjent pensjonskapital etter de sentrale pensjonslovene ikke kan utbetales til medlemmet annet enn som alderspensjonsytelser, jf.

punkt 4.3.1 om dette. Finanstilsynet anser at det vil stride mot gjeldende prinsipper å åpne for engangsutbetaling av opptjente pensjonsmidler innenfor kollektive ordninger, og foreslår derfor ikke en løsning som beskrevet i direktivet artikkel 5 nr. 3 for arbeidstakere som flytter til annen EØS-stat. For utenlandske statsborgere som er medlemmer av en obligatorisk tjenstepensjonsordning, og som ved opphør av medlemskapet har kortere botid enn tre år i Norge, vises til reglene som åpner for å benytte opptjent pensjonskapital til å sikre rett til pensjon i utenlandsk pensjonsinnretning.

4.4 Krav til informasjon til medlemmer av supplerende pensjonsordninger

4.4.1 Gjeldende rett

4.4.1.1 Innledning

Krav til å informere arbeidstakere om pensjonsrettighetene i supplerende pensjonsordninger følger først og fremst av lov- eller avtalegrunnlaget for å opprette vedkommende pensjonsordning. For livsforsikrings- og pensjonsforetak er det i tillegg gitt særlige regler om informasjonsplikt i forsikringsvirksomhetsloven og i lov av 16. juni 1989 nr. 69 om forsikringsavtaler, se kapittel 19 som regulerer forholdet til medlemmene i kollektive ordninger. Der et medlem fratrer en pensjonsordning og faktisk flytter til annen EØS-stat, inneholder lov om beskyttelse av supplerende pensjonsrettigheter særskilte regler i § 6 om hva slags informasjon som da skal gis.

4.4.1.2 Private tjenstepensjonsordninger

Aktive medlemmer

Innskuddspensjonsloven § 2-7, foretakspensjonsloven § 2-8 og tjenstepensjonsloven § 2-8 fastsetter plikt for arbeidsgiver til å informere arbeidstaker om foretakets pensjonsordning, herunder ved endringer av betydning i regelverket. Reglene er i all hovedsak likelydende. Foretaket skal gi arbeidstakerne en skriftlig oversikt over regelverket for pensjonsordningen, og det skal legges vekt på å gi arbeidstakerne et godt bilde av medlemmenes rettigheter, pensjonsinnskuddene/premiene og hvilken alderspensjon disse kan ventes å gi. Informasjonen skal gis skriftlig. For innskuddspensjonsordninger er det gitt utfyllende regler i forskrift¹² til innskuddspensjonsloven, og det fremgår blant annet at informasjonen skal gis arbeidstakerne årlig.

Aktive medlemmer av innskuddspensjonsordninger og ordninger etter tjenstepensjonsloven, skal i tillegg hvert år motta kontoinformasjon fra pensjonsleverandøren, såkalt kontoutskrift. Kravet til kontoutskrift følger av forskrift av 30. juni 2006 nr. 870 om innskuddspensjonsordninger som skal oppfylle minstekravene i lov om obligatorisk tjenstepensjon ("minstekravsforskriften") og tjenstepensjonsloven § 5-8. Kontoutskriften skal opplyse om

¹² Forskrift av 22. desember 2000 nr. 1413 om innskuddspensjon i arbeidsforhold (innskuddspensjonsloven)

pensjonskapitalens/pensjonsbeholdningens størrelse og om bevegelser som er relevante for kontoens utvikling, blant annet avkastning som er tilordnet kontoen i løpet av året.

Fratrådte medlemmer

Finanstilsynet legger til grunn at pensjonsleverandøren, i forbindelse med utstedelsen av pensjonskapitalbeviset, pensjonsbeviset eller fripolisen, gir informasjon til det tidligere medlemmet om vilkårene for forvaltning av pensjonsmidlene, herunder vilkårene for regulering og fastsetting av pensjonsytelsens størrelse.

Fratrådte medlemmer som er innehavere av pensjonskapitalbevis eller pensjonsbevis skal dessuten informeres om utviklingen av pensjonskapitalen/pensjonsbeholdningen gjennom en årlig kontoutskrift, jf. "minstekravsforskriften" § 8 tredje ledd og tjenestepensjonsloven § 6-4 tredje ledd. For innehavere av fripolise, pensjonsbevis og pensjonskapitalbevis med kontraktsfastsatte forpliktelser, er det gitt egne regler om kontoutskrift i forskrift av 30. juni 2006 nr. 869 om livsforsikring mv. kapittel 8.

4.4.1.3 Kommunale tjenestepensjonsordninger

I regelverket for kommunale pensjonsordninger er det ikke fastsatt informasjonspliktbestemmelser i relasjon til *aktive medlemmer*, og de generelle informasjonspliktreglene i forsikringsavtaleloven kapittel 19 gjelder. Pensjonsinnretningens opplysningsplikt etter reglene i forsikringsvirksomhetsloven kapittel 4 om kommunale pensjonsordninger, gjelder i forhold til forsikringstakeren som i kollektive ordninger er arbeidsgiverforetaket.

For medlemmer i kommunale pensjonsordninger som *fratrer* sin stilling uten rett til straks begynnende pensjon, følger det av forsikringsvirksomhetsloven § 4-16 tredje ledd at pensjonsinnretningen skal utstede et pensjonsbevis til arbeidstaker. Pensjonsbeviset skal opplyse hvilke pensjonsrettigheter vedkommende har opptjent (oppsatte rettigheter) på fratredelsestidspunktet. Pensjonsinnretningen skal senere på forespørsel fra innehaveren av pensjonsbeviset gi oppdatert informasjon. Bestemmelsen forutsetter etter sitt innhold skriftlighet.

4.4.1.4 Øvrig regelverk

Forsikringsavtaleloven

Forsikringsavtaleloven kapittel 19 inneholder særlige regler om kollektive forsikringer, og suppleres av lovens øvrige regler såfremt ikke annet følger av kapittel 19.

Det følger av § 19-3 at når en forsikringsordning er etablert og senere med passende mellomrom, skal forsikringsselskapet og forsikringstakeren (arbeidsgiverforetaket) på forsvarlig måte sørge for at de som er eller kan bli medlemmer blir orientert om nærmere fastsatte forhold i den kollektive forsikringsavtalen, f.eks. om ytelsene som er dekket under avtalen, hvordan man skal forholde seg for å bli medlem eller tre ut av ordningen og om vilkårene som må være oppfylt for at forsikringen skal bli effektiv eller kunne opprettholdes.

Det følger av forskrift¹³ til innskuddspensjonsloven at forsikringsavtaleloven § 19-3, jf. § 19-2, og § 19-4 får anvendelse så langt det passer på innskuddspensjonsordninger i bank og forvaltningsselskap for verdipapirfond.

For individuelle avtaler gjelder de alminnelige reglene i forsikringsavtaleloven kapittel 11. Forsikringsavtaleloven § 11-3 fastsetter regler om informasjon som skal gis i forsikringstiden. I forskrift av 5. mai 1995 nr. 581 om opplysningsplikt for avtaler om livsforsikring, fastsatt i medhold av forsikringsavtaleloven § 11-4, fremgår at reglene om kontoutskrift i forskrift om livsforsikring mv. gjelder i tillegg.

Informasjonsplikt for pensjonsforetak

For pensjonsordninger som forvaltes av pensjonsforetak, uavhengig av om disse er private eller offentlige, er det informasjonkravsregler i forsikringsvirksomhetsloven § 2-7 som utfylles av regler i forskrift av 30. juni 2006 nr. 869 om livsforsikring mv. kapittel 11. Som pensjonsforetak regnes pensjonskasse og innskuddspensjonsforetak. Det enkelte medlem og pensjonist skal hvert år motta en oppgave med informasjon om nivået på vedkommendes opptjente pensjonsrettigheter. Etter nevnte forskrift skal hvert medlem, etter anmodning, informeres om forventet nivå på vedkommendes pensjonsytelser. Ved ansettelsesforholdets opphør skal medlemmet på anmodning også få opplyst pensjonsytelsens størrelse og betingelsene for overføring av pensjonsrettigheter til en annen pensjonskasse eller livsforsikringsselskap.

Lov om beskyttelse av supplerende pensjonsrettigheter

For medlemmer som skal flytte til annen EØS-stat følger det av lov om beskyttelse av supplerende pensjonsrettigheter § 6 at pensjonsordningen eller den som administrerer ordningen skal opplyse om pensjonsrettigheter når vedkommende går ut av ordningen. I forarbeidene er det presisert at bestemmelsen bare gjelder når medlemmer flytter til annen EØS-stat, og at krav til generell informasjon om pensjonsrettigheter følger av annen lovgivning.

4.4.2 EØS-rett

Direktivets artikkel 6 nr. 1 retter seg mot aktive medlemmer, mens artikkel 6 nr. 2 retter seg mot fremtidige mottakere av pensjon, dvs. personer som ikke lenger er medlem av pensjonsordningen men som har opptjent rett til en fremtidig pensjon.

Artikkel 6 nr. 1 fastsetter at aktive medlemmer av en ordning på anmodning skal sikres opplysninger om hvordan avslutning av et arbeidsforhold vil påvirke rettighetene til supplerende pensjon. Det skal særlig informeres om

- opptjeningsvilkårene og betydningen av disse når arbeidsforholdet avsluttes

¹³ Forskrift av 22. desember 2000 nr. 1413 om innskuddspensjon i arbeidsforhold (innskuddspensjonsloven)

- verdien av de opptjente rettighetene eller en vurdering av de opptjente pensjonsrettighetene som ikke skal være eldre enn 12 måneder regnet fra anmodningen ble fremsatt
- vilkårene for fremtidig behandling av opptjente pensjonsrettigheter.

Hvis ordningen åpner for tidlig uttak av pensjon gjennom utbetaling av en kapitalsum, bør de fremlagte opplysningene også inneholde en skriftlig uttalelse om at medlemmet bør vurdere å søke råd om plassering av midlene for pensjonsformål.

I henhold til artikkel 6 nr. 2 skal medlemsstatene sikre at framtidige mottakere av opptjent pensjon på anmodning skal få opplysninger om

- verdien av de opptjente pensjonsrettighetene eller en vurdering av de opptjente pensjonsrettighetene utført senest 12 måneder før anmodningen
- vilkårene for behandlingen av rettighetene til opptjent pensjon.

Artikkel 6 nr. 3 fastsetter at bestemmelsene i nr. 2 også skal gjelde for mottakere av etterlatteytelser, dvs. at etterlatte skal ha tilsvarende informasjon som fremtidige mottakere av oppsatt pensjon.

Artikkel 6 nr. 4 stiller krav om at opplysningene skal være tydelige og skriftlige, og gis innenfor et rimelig tidsrom. Videre kan medlemsstatene fastsette at det ikke er behov for å gi slike opplysninger oftere enn én gang i året. Direktivet sier ikke noe om hvem som er pliktig til å gi informasjonen som omhandlet i artikkel 6.

Artikkel 6 nr. 5 fastsetter at pliktene som følger av artikkel 6 ikke påvirker, men kommer i tillegg til pliktene til tjenstepensjonsforetakene fastsatt i artikkel 11 i direktiv 2003/41/EF (tjenstepensjonsdirektivet). Artikkel 11 i nevnte direktiv er blant annet gjennomført i forsikringsvirksomhetsloven § 2-7.

4.4.3 Finanstilsynets vurdering

4.4.3.1 Informasjon til aktive og fratrådte medlemmer

Finanstilsynet viser til at gjeldende rett fastsetter en utstrakt plikt for arbeidsgiverforetaket og pensjonsleverandøren til å informere medlemmer skriftlig om pensjonsordningen, både ved inn- og utmelding, ved endringer av betydning samt periodisk informasjon, herunder årlige kontoutskrifter. Gjeldende rett fastsetter imidlertid i liten grad en generell rett for medlemmene til å få informasjon på forespørsel. I praksis må det antas at arbeidsgiverforetak og/eller pensjonsleverandøren etterkommer forespørsler om informasjon fra aktive og fratrådte medlemmer, og videre at aktive og fratrådte medlemmer av pensjonsordninger i økende grad gis mulighet til å logge seg inn på egen pensjonskonto på pensjonsinnsparningenes nettsider, hvor den enkelte til enhver tid kan få oversikt over alle forhold av betydning for pensjonen. Det er således grunn til å tro at aktive og fratrådte medlemmer samlet sett har god tilgang på informasjon om egne pensjonsrettigheter.

Finanstilsynet foreslår likevel av hensyn til direktivforpliktelsene, å lovfeste en plikt til å gi informasjon på anmodning fra arbeidstaker og fratrådte medlemmer, om de forholdene som er særskilt nevnt i direktivet, i forsikringsavtaleloven § 19-3. Ved å ta inn en slik rett i forsikringsavtaleloven dekkes alle typer kollektive ordninger, både offentlige og private. Finanstilsynet foreslår at forsikringsavtaleloven § 19-3 suppleres med et nytt andre ledd som fastsetter at forsikringsforetaket og forsikringstaker (arbeidsgiverforetaket) på forespørsel fra medlemmene skal gi informasjon om opptjeningsvilkårene og betydningen av disse når arbeidsforholdet avsluttes, en oppdatert verdivurdering av pensjonsrettighetene og vilkårene for forvaltning og regulering av opptjente pensjonsrettigheter.

Ettersom kapittel 19 kun regulerer kollektive forsikringer, er det ikke naturlig å ta inn fratrådte medlemmers rett på informasjon i samme bestemmelse. Finanstilsynet foreslår derfor at plikt til å informere fratrådte medlemmer av en kollektiv pensjonsordning og andre sikrede under ordningen, som anmoder om informasjon, tas inn som et nytt andre ledd i forsikringsavtalelovens § 11-3. Informasjonplikten gjelder i dette tilfellet kun forsikringsforetaket. Se forslag til endringslov punkt I.

Finanstilsynet har vurdert om regler om arbeidstakers rett på informasjon i tillegg bør fremgå av spesiallovgivningen som regulerer de ulike ordningene. Finanstilsynet antar at det er en fordel for pliktsubjektene, herunder arbeidsgiverforetaket, om regler som gjelder for den enkelte pensjonsordning fremgår av ett og samme regelverk, selv om dette vil lede til en viss grad av dobbeltregulering. Videre kan det for aktive medlemmer være mer nærliggende å rette en forespørsel til arbeidsgiver fremfor pensjonsinnretningen som forvalter ordningen. Informasjonshensyn kan derfor tilsi at retten til å be om informasjon bør fremgå av spesiallovene som regulerer medlemmets pensjonsordning.

Finanstilsynet foreslår på denne bakgrunn at kravene til informasjon i direktivet artikkel 6 nr. 1 også lovfestes i henholdsvis foretakspensjonsloven § 2-8 nytt tredje ledd, innskuddspensjonsloven § 2-7 nytt tredje ledd og i tjenestepensjonsloven § 2-8 nytt tredje ledd. Se forslag til endringslov punkt II, III og VI. I tillegg foreslår Finanstilsynet at det i forsikringsvirksomhetsloven § 4-16 nytt tredje ledd fastsettes at medlemmer av kommunale pensjonsordninger skal ha rett til å få informasjon på forespørsel. Når det gjelder informasjon om nivået på opptjente pensjonsrettigheter i kommunale ordninger, vises til bestemmelsen i livsforsikringsforskriften § 11-1 andre ledd. Se forslag til endringslov punkt V.

For tidligere medlemmer av kommunale pensjonsordninger er det Finanstilsynets vurdering at reglene i forsikringsvirksomhetsloven § 4-16 tredje ledd andre og tredje punktum om utstedelse av pensjonsbevis, dekker direktivforpliktelsen om å gi oppdatert informasjon om hvilke pensjonsrettigheter vedkommende har opptjent. Finanstilsynet foreslår likevel en presisering om at det skal gis informasjon om vilkårene for regulering av oppsatte pensjonsrettigheter. Se forslag til endringslov punkt V.

Det følger av direktivet at plikt til å gi informasjon på anmodning, også gjelder overfor etterlatte mottakere av etterlatteytelser, jf. artikkel 6 nr. 3. Finanstilsynet foreslår at forsikringsavtaleloven § 11-3 nytt andre ledd også skal gjelde overfor andre sikrede under pensjonsordningen.

Direktivets krav til at informasjonen som gis skal være skriftlig og tydelig må anses å følge av gjeldende rett. Når det gjelder kravet om at informasjonen skal gis innenfor et rimelig tidsrom, må dette anses dekket av regler for god forretningsskikk som gjelder for pensjonsinnretningene.

4.4.3.2 Spørsmål om å begrense adgangen til retten å få informasjon

I henhold til artikkel 6 nr. 3 kan medlemsstatene fastsette at det ikke er behov for å gi opplysninger som nevnt i bestemmelsen oftere enn én gang i året. Informasjonskravene som er beskrevet i punkt 4.4.1 omfatter krav til årlig informasjon om en rekke forhold. Finanstilsynet kan imidlertid ikke se at det er grunn til å begrense plikten til å gi oppdatert informasjon hvis et medlem eller fratrådt medlem ber om dette. Hensynet til medlemmets behov for oppdatert informasjon bør gå foran. Videre er det som nevnt grunn til å tro at pensjonsinnretningene og arbeidsgiverforetakene allerede i dag behandler slike forespørsler. Det er også lagt vekt på at økt tilgjengelighet på informasjon om egen pensjon gjennom "Min side"-løsninger på pensjonsinnretningens nettsider, tilsier at forespørsler fra medlemmer og tidligere medlemmer ikke vil øke vesentlig som følge av forslaget.

4.5 Minstekrav og garanti mot svekking

Artikkel 7 gir anvisning på at medlemsstatene kan beholde eller vedta gunstigere bestemmelser enn det som følger av direktivet, både med hensyn til opptjening og videreføring av rettigheter og informasjonskravene. Videre fremgår det at gjennomføring av direktivet under ingen omstendighet skal medføre en svekkelse av rettigheter knyttet til forannevnte. Finanstilsynet har ikke foreslått endringer av materiell betydning for innholdet i tjenstepensjonsordningene som omfattes av lov om beskyttelse av supplerende pensjonsrettigheter. Det er således ikke grunnlag for at endringene kan ha medført svekkelse av rettigheter etter disse.

5 Økonomiske og administrative konsekvenser

Finanstilsynet antar at de foreslåtte endringene i lov om beskyttelse av supplerende pensjonsrettigheter vil få begrensede administrative og økonomiske konsekvenser. Finanstilsynet legger til grunn at lovfestingen av medlemmers og tidligere medlemmers rett til

å be om informasjon om ulike forhold rundt pensjonsordningen og opptjente pensjonsrettigheter, ikke vil medføre nevneverdige merkostnader for pensjonsinnretningene da det antas at slike anmodninger også i dag etterkommes av pensjonsinnretningene i praksis. Det legges til grunn at de foreslåtte lovendringene heller ikke vil innebære merarbeid for departementet eller tilsynet.

6 Ikrafttredelse

Direktivet skal gjelde i EU fra 21. mai 2018. Finanstilsynet har i forslag til endringsloven foreslått at loven trer i kraft fra den tid Kongen bestemmer, se punkt VI. Finanstilsynet kan ikke se at det er behov for overgangsregler eller at foretakene bør gis utsatt frist for å innrette seg.

Vedlegg

Forslag til lov om endringer i lov om supplerende pensjonsrettigheter for arbeidstakere og selvstendige næringsdrivende som flytter innenfor EØS-området, innskuddspensjonsloven, foretakspensjonsloven og tjenstepensjonsloven mv.

I

I lov 16. juni 1989 nr. 69 om forsikringsavtaler gjøres følgende endringer:

§ 11-3 nytt andre ledd:

Selskapet skal på anmodning fra tidligere medlemmer av kollektive pensjonsordninger og andre sikrede under slike ordninger, gi informasjon om verdien av opptjente pensjonsrettigheter samt vilkårene for forvaltning og regulering av pensjonsrettigheten.

§ 11-3 andre ledd blir nytt tredje ledd.

§ 19-3 nytt andre ledd skal lyde:

Selskapet og forsikringstaker skal på anmodning fra medlemmer gi informasjon om vilkårene for opptjening av rett til pensjon, hvilken betydning det har for pensjonsrettighetene å avslutte arbeidsforholdet, verdien av de opptjente pensjonsrettigheter og vilkårene for forvaltning og regulering av opptjente pensjonsrettigheter.

II

I lov 24. mars 2000 nr. 16 om foretakspensjon gjøres følgende endringer:

§ 2-8 nytt tredje ledd lyde:

Foretaket skal på anmodning fra en arbeidstaker gi informasjon om vilkårene for opptjening av rett til pensjon, hvilken betydning det har for pensjonsrettighetene å avslutte arbeidsforholdet, verdien av de opptjente pensjonsrettigheter og vilkårene for regulering av opptjente pensjonsrettigheter.

§ 2-8 tredje ledd blir nytt fjerde ledd.

III

I lov 24. november 2000 nr. 81 om innskuddspensjon i arbeidsforhold gjøres følgende endringer:

§ 2-7 nytt tredje lyde:

Foretaket skal på anmodning fra en arbeidstaker gi informasjon om vilkårene for opptjening av rett til pensjon, hvilken betydning det har for pensjonsrettighetene å avslutte arbeidsforholdet, verdien av de opptjente pensjonsrettigheter og vilkårene for forvaltning og regulering av opptjente pensjonsrettigheter.

§ 2-7 tredje ledd blir nytt fjerde ledd.

IV

I lov 14. desember 2001 nr. 95 om beskyttelse av supplerende pensjonsrettigheter for arbeidstakere og selvstendig næringsdrivende som flytter innenfor EØS-området gjøres følgende endringer:

§ 2 nr. 1 og 2 skal lyde:

1. pensjonsordninger opprettet i livsforsikringsselskap, pensjonskasse, bank eller forvaltningsselskap for verdipapirfond og som omfattes av lov 24. mars 2000 nr. 16 om *foretakspensjon*, lov 24. november 2000 nr. 81 om innskuddspensjon i arbeidsforhold eller lov 4. desember 2015 nr. 96 om *tjenstepensjon*,
2. kommunale pensjonsordninger som omfattes av lov 25. september 1992 nr. 107 om kommuner og fylkeskommuner §§ 24 nr. 3 og 43 andre ledd med tilhørende forskrifter,

§ 4 første ledd skal lyde:

En person som arbeider i en annen EØS-stat og som omfattes av en supplerende pensjonsordning i Norge, skal fortsatt ha rett til å være medlem med fulle rettigheter i pensjonsordningen dersom vedkommende er omfattet av norsk trygdlovgivning etter EØS-avtalens vedlegg VI nr. 1 (forordning (EF) nr. 883/2004 avdeling II).

V

I lov 10. juni 2005 nr. 44 om forsikringsvirksomhet gjøres følgende endringer:

§ 4-16 nytt tredje ledd skal lyde:

Pensjonsinnretningen skal på anmodning fra et medlem gi informasjon om vilkårene for opptjening av rett til pensjon, hvilken betydning det har for pensjonsrettighetene å avslutte arbeidsforholdet, verdien av de opptjente pensjonsrettighetene og vilkårene for regulering av oppsatte pensjonsrettigheter.

§ 4-16 tredje ledd blir nytt fjerde ledd, og skal lyde:

Pensjonsinnretningen skal utstede et pensjonsbevis til arbeidstakere som fratrer sin stilling uten rett til straks begynnende pensjon. Pensjonsbeviset skal opplyse hvilke pensjonsrettigheter vedkommende har opptjent (oppsatte rettigheter) på fratredestidspunktet. Pensjonsinnretningen skal senere på forespørsel fra innehaveren av pensjonsbeviset gi oppdatert informasjon om *de oppsatte rettighetene sammen med informasjon om vilkårene for regulering av oppsatte rettigheter*. Ved flytting av pensjonsordningen som omfatter den oppsatte rettighet i medhold av § 6-11, skal pensjonsinnretningen som pensjonsordningen flyttes fra, informere den fratrådte arbeidstaker.

VI

I lov 13. desember 2013 nr. 106 om tjenstepensjon gjøres følgende endringer:

§ 2-8 nytt tredje ledd skal lyde:

Foretaket skal på anmodning fra en arbeidstaker gi informasjon om vilkårene for opptjening av rett til pensjon, hvilken betydning det har for pensjonsrettighetene å avslutte arbeidsforholdet, verdien av de opptjente pensjonsrettighetene og vilkårene for forvaltning og regulering av opptjente pensjonsrettigheter.

§ 2-8 tredje ledd blir nytt fjerde ledd.

VI

Loven trer i kraft fra den tid Kongen bestemmer.

FINANSTILSYNET

Postboks 1187 Sentrum

0107 Oslo

POST@FINANSTILSYNET.NO

WWW.FINANSTILSYNET.NO